

No part of the candidate's evidence in this exemplar material may be presented in an external assessment for the purpose of gaining an NZQA qualification or award.

SUPERVISOR'S USE ONLY

3

91806

Draw a cross through the box (X) if you have NOT written in this booklet

+

Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa
New Zealand Qualifications Authority

Kaupae 3 Te Reo Rangatira 2024

91806 Te tūhura i ngā tuhinga raupeka

Ngā Whiwhinga: Whā

Paetae	Kaiaka	Kairangi
Ka tautuhi i ngā waipaki o ngā tuhinga.	Ka tautuhi i ngā rautaki a te kaitito hei whakaari i tētahi o ngā waipaki matua.	Ka tautuhi, ka whakawāwā i ngā rautaki a te kaitito hei whakaari i tētahi o ngā waipaki.
Ka matapaki i tētahi o ngā waipaki.	Ka tautuhi i te hunga pānui e tika ana mā rātou tēnei tuhinga, ka rata hoki ki te tuhinga.	Ka āta matapaki i ngā peka i pai ai rānei, i raruraru ai rānei ngā tuhinga. Ka mārohirohi i ngā whakapainga e rata ake ai te hunga pānui e tika ana mā rātou te tuhinga nei.

Tirohia mēnā e rite ana te Tau Ākonga ā-Motu (NSN) kei runga i tō puka whakauru ki te tau kei runga i tēnei whārangi.

Whakautua mai ngā pātai KATOA ki ngā wāhi wātea kua whakaritea.

Mēnā ka hiahia whārangi atu anō hei tuhituhi i ō whakautu, whakamahia ngā whārangi wātea kei muri o tēnei pukapuka.

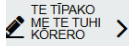
Tirohia mēnā e tika ana te raupapatanga o ngā whārangi 2–11, kei roto i tēnei pukapuka, ka mutu, kāore tētahi o aua whārangi i te takoto kau.

Kaua e tuhi kupu ki roto i te rauponga whakarare (|||) i waenga nui ngā whārangi, ka tapahia ēnei wāhanga.

HOATU TE PUKAPUKA NEI KI TE KAIWHAKAHAERE Ā TE MUTUNGA O TE WHAKAMĀTAUTAU.

Paetae

TOTAL 04

Whārangi 1

TE HOROPAKI

He whakamātautau tuhituhi tēnei e kitea ai ōu pūkenga tautuhi, ōu pūkenga whakawāwā, me ōu pūkenga matapaki hei tūhura i ngā raupeka tuhinga e rua.

Nā reira:

- ka whakataurite i te tirohanga a te kaituhi ki tāu titiro.
- ka matapaki māramatanga mō te kounga o ngā tuhituhi – ngā waipaki, ngā rautaki, ngā peka me ngā whakapainga; e hāngai ana ki ngā kaupapa o ngā tuhinga.

Ngā whakamārama

- **KOTAHI** te tūmahi tuhituhi ōkawa o tēnei mahi whakamātautau.
- **Kia 300 kupu neke atu te roanga**, ā, kia mutu te whai whakaaro me te tuhituhi i roto i te 60 meneti.
- Pānuihia ngā kōrero e rua, ka tautuhi, ka whakawāwā, i ngā waipaki.
- Whakawāwāhia ngā rautaki a ngā kaitito hei whakaari i ngā waipaki.
- Matapaki ai i ngā peka i pai, i raru rānei.
- Tuhia ōu whakaaro hei mārohirohi i ētahi āhuatanga e rata ake ai te kaipānui ki tēnei tuhinga.
- Whakamahia te mahere whakaaro hei āwhina, hei ārahi te whakatakoto i ōu whakaaro.

Kupu taka

māhitihiti	whakarōpū
mārohirohi	tuku whakaaro
matapae	whakatau wawe
matapaki	whakawhitiwhiti kōrero
waipaki	ngā tino kaupapa o ngā tuhinga
whakawāwā	wetewete, whakawā

TE KŌRERO TUATAHI

Waka Huia: Reo-ā-iwi

Ko te reo te waka kawē i ōku whakaaro i ōku roro ki ōu. Ākene kāore he mita, ākene kāore he mita o tēnei takiwā, engari, ko te whakaaritanga o te tukunga o tērā, kei reira pea te iwitanga. Ko te reo ā-iwi, ko te tirohanga a tērā iwi ki tōna taiao. Kei roto pea i ētahi takiwā te whakawhanaungatanga o tōna reo ki tana taiao, e tere ana pea te ārero, koi mau te ārero i te Tai. Tērā ētahi takiwā, he āhua pōturi ake te reo, nā te mea kāore he take o te whakahorohoro. Tērā ētahi takiwā e whakamahi ana i tōna reo ki te whakakōrero i tana pepeha. Tērā ētahi tangata kei roto kau noa i te rerenga kōrero kotahi e mōhio ai koe nō hea tērā tangata. Ko te hononga o te taiao ki te reo o te tangata, ākene ko ngā iwi o te tuawhenua, he kaha ki te whakakākā, ki te whakakoekoe, ki te whakaketekete i tōna reo.

Ko te tatatanga e taea ana e ahau mō te reo i haere mai i runga i ngā waka, ko ngā ingoa o ngā tūpuna. Tama-te-kapua, te āhua nei, i whakamahia e rātou te ‘T’, te ‘A’, te ‘M’, te ‘K’, te ‘P’, nē! Nō reira, mōku, kei ngā ingoa o ngā tūpuna, kei ngā ingoa hoki o ngā takiwā i taunahatia e rātou. Te ingoa tuatahi o Mokoia, Te Motu-tapu-a-Tinirau. E kī ana tērā ‘motu’, te āhua nei he kupu tērā nō ngā moutere, Motu-tapu, nē? Kei te kite koe i te ōritetanga.

Ki te titiro tātou ki a Hamuera Pango, rangatira o Ngāti Whakaue, ka kī ia “tēnei”. Engari, i muri mai i a ia, ko āna apataki ka uru mai te “tēneki”. Ka taka iho ki ngā Wī Maihi Te Rangikāheke, tētahi o ngā ringaringa o Te Arawa tuatahi ka pā ki te pene, te pene ki te pepa. Kei te kī ia “tātou”, kei te kī ētahi o ngā kaumātua o Ngāti Pikiao “tēnei”, engari ko ngā uri kei te “tēneki.” Kei te kī ētahi o ngā tuhituhinga a Kepa Ehau he “tātau” kē. Ko tētahi mea ki ahau, he rangahau nui tonu kei te haere.

Mō te wāhi ki ngā waiata, tērā ētahi wā e tino ōrite te hari, tā mātou hī i ngā waiata pēnei me

MAHERE WHAKAARO

Whakaraupapahia ō whakaaro ki ēnei pouaka.

Kāore tēnei mahere whakaaro e mākahia.

Waka Huia - Reo ā-iwi

He whakaemiemi whakaaro.

He tūhura i ngā raupeka tuhinga.

Waka Huia - Kōhanga Reo

He whakaemiemi whakaaro.

He tūhura i ngā raupeka tuhinga.

He whakaraupapa whakaaro:

He whakatau kapinga:

He kupu whakanikoniko hei whakatairanga:

ngā Tūhoe, me ngā Tainui, me ngā Waikato. Nō reira, āhua uaua anō ērā, ēngari, kei roto i ētahi mōteatea ētahi kupu e mōhio ai koe ki te wā o ērā titonga. “He wini i raro” ko te hau tēnei.

Nō reira, ko te inemanga tērā o tēnei mea o te wā, engari, mō a mātou titonga āhua uaua tonu te kī, te mōhio mehemea he Te Arawa, he Tainui, he Waikato, he aha noa rānei ērā. Nō reira, kia hoki noa ake mehemea he mita tō mātou kua māmā te kitea, kua māmā te rangona, kua rangona i roto i te waiata tuatahi kua rangona e koe, kua kitea i roto i te pukapuka Te Arawa tuatahi kua pānuitia e koe, engari, mehemea he uaua te kitea tō mātou mita kei te tika pea tāku, kāore he mita o tēnei takiwā.

Mātāpuna: Wakahuiatvnz. (2022, Akuhata 28). Waka Huia - Reo ā-iwi full episode [Kiriata]. YouTube. <https://youtu.be/TwaljSAHBmU>.

TE KŌRERO TUARUA

Waka Huia - Kōhanga Reo

He kaupapa nui tērā, inā hoki 40 tau te kaupapa nei, he hītoria, inā te nui te tiketike. He wā i nōhia e ngā tino maunga o te ao Māori. E wātea ana te kaupapa o te Kōhanga Reo ki te hunga hiakai ki te reo me ōna tikanga. Pākehā mai, Māori mai, Hainamana mai, tatū atu ki ō tātou whanaunga nō te Ao Poronihia.

Kāti, me hoki ake tātou ki ngā kōrero a Apirana Ngata, ko tā Apirana kōrero “Puritia te rākau a te Pākehā hei oranga mō tō tinana”. Tika rawa atu ērā kōrero a Apirana – i te wā i a Apirana. Engari, ka kite o tātou pakeke, ko te hua hoki o aua whakaro, kua tawhiti o tātou whānau i ō rātou marae, i tō rātou reo, me a rātou tikanga. Kua Pākehā te iwi Māori. Ka wānanga rātou i aua māharahara nui, i aua anipā nui, ka whakatau, ko te mokopuna te wāhi whakatō ai te kākano o te ora. Waiho ngā mātua, waiho ngā kaumātua, kua pakeke, kua kōhatu ngā taringa, tahuri ki ngā mokopuna, kei reira hoki te kōingo o te whānau.

Henare Tūwhāngai, te toki o te Kīngi i ōna wā, tatū atu ki a Te Arikiniui. Ka toro atu tōna ringa ki tētahi wahine i te hui nui i te tau 80 ki Waiwhetū, me tana kī kia whānau rawa mai tēnei tamaiti ki te ao, whāngaihia ki tōna rēo anō he waiū nō te ūkaipo, nō reira, ko te rēo, he waiū ki tēnei tamaiti, ā, maringi noa mai tōna waha, ka puta i a ia. Ka tū te kōhanga reo tuatahi ki Pukeatua, i raro i te marumaru ō Jean Puketapu,

TŪMAHI TUHITUHI

Kia mārama kehokeho tāu tuhituhi ki te kaipānui, me tīmata tāu tuhinga ki konei.

Kia **300 kupu neke atu** te roanga.

B I U

Mo te tuhinga tuatahi ko te waipaki matua ko ngā mita reo ō ia rohe, ia iwi hoki.

Ko te reo ā-iwi, ko te tirohanga a tērā iwi ki tōna taiao. Ka tino rata ahau ki tēnei rerengā kōrero he whakamārama pai mō te patai, he aha te reo ā-iwi?.

Kei te tino rata ahau ki te tuhinga tuarua me ngā peka ki roto.

E wātea ana te kaupapa o te Kōhanga Reo ki te hunga hiaki ki te reo me ōna tikanga. Pākehā mai, Māori mai, Hainamana mai, tatū atu ki ō tātou whanunga nō te Ao Poronīhia. kei te tino tautoko ahau i te rerengā korero nei, ki ōku nei whakaaro mēna pirangi koe ki te ako i te reo me ōna tikanga tena koa haere mai, ka mohio ahau he maha ngā tāngata kaore ka tautoko i te korero nei, engari kaore te reo ka ora i ā tātou noiho mā te whakawhānui i ngā kaikorero ka tere ora te reo Maori kaore ki Aotearoa noiho engari ki te ao whānui.

Ko te mokopuna te wāhi whākato ai te kākano o te ora. Waiho ngā mātua, waiho ngā kaumātua, kua pakeke, kua kōhatu ngā taringa, tahuri ki ngā mokopuna, kei reira hoki te kōingo te whānau. kei te ahua tautoko i enei kōrero, tika nā ngā rangatira ā apōpō te reo e whakaora, ā mā te kōhanga reo tērā wawata ē tutuki, engari pehea enei rā, kia kua e waiho noa ngā mātua, ngā kaumātua hoki. Ka hoki ki ōku korero mai i mua mēna tino pirangi ki te ako i te reo Māori me ōna tikanga tēnā koa haere mai engari mō ngā mātua me ngā kaumātua kaore tenei ara i tetahi ara māmā. Nō reira me mahi i te mahi, me tino pirangi ki te ako. Mena ka whai i tera ka puta pai noa koutou.

310 WORDS

te kaiako tuatahi i te tau 1982. I au i te kōhanga reo, he wāhi tākaro i te reo. Waimarie mātou i ngā kuia o taua wā, i taunga ki te whakatipu tamariki Māori.

Nō reira, he nui te pā i ō mātou kiri, he nui te awhiawhi, he nui te kai i te kai ka whāngai kia mātou, he rite ki te manu.

I puta te whakatau, kia haere au ki te kōhanga reo i te taenga mai o tētahi kuia ki taku kāinga. Hapū taku māmā, ka tae mai tēnei kuia, pātōtō ki tō mātou kūaha- he pērā te mahi o ngā kuia i taua wā, pātōtō ki te kūaha, ka kite i taku Māmā e hapū ana, ka toro tana ringa ki tana puku ka mea “māku taua tamaiti”. Ka whakahē taku Māmā. E toru wā hokihoki mai taua kuia ki taku kāinga, te wā tuatoru, ka whakaae taku Māmā, engari, me haere tahi ia ki te kōhanga reo.

Nō reira, ko māua ko tōku Māmā, ka haere ki te kōhanga reo, ā, ka rongo taku Māmā i tētahi ora nui, inā hoki he puare nui i roto i a ia. He kōhao nui, ahakoa pēhea tana ngana ki te whakakī i taua kōhao, e kore e kī. Engari, nā te kuhu ki te kōhanga reo, noho tahi ki tētahi reanga pakeke atu i a ia, he wahine Māori, he wahine toa, wahine māia, ka kite taku Māmā i te tauira tika mōna.

Mei kore ake i te kohanga reo, kua kore rawa atu nei au e noho ki aku paekōrero, kua kore rawa atu nei au e kōrero Māori, kua noho au hei mōkai mā te iwi Pākehā. Kua noho ahau hei tangata whakarārangi ki ngā whare whiwhi pūtea penihana. Ko te reo Māori, taku reo parāoa, ko te reo Māori taku korowai. Ko ia taku taura here ki ōku tipuna, mei kore ake te reo Māori kua pōhēhē au ko Kāpene Kuki he tino rangatira.

He nui āku mahi, kua poua ahau hei heamana takirua o te Kōhanga Reo ā-motu, ā, he kaupapa nui tērā, inā hoki 40 tau te kaupapa nei, he hītōria, inā te nui, te tiketike, he wā i nōhia e ngā tino maunga o te ao Maori, Tā Tīmoti Kāretu, Iritana Tāwhiwhirangi. ēnei taniwha o te ao

NZQA

Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa
New Zealand Qualifications Authority

He mata wātea

Ki te hiahia āwhina koe i tēnei aromatawai, tēnā, whakapā atu ki te kaiwhakahaere.

[He kupu āwhina](#)

© Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa, 2024. Pūmau ana te mana. Ko tēnei aromatawai ā-waho

Paetae**Te Wāhanga Ako:** Te Reo Rangatira**Te Paerewa:** 91806**Te Maaka:** 04

Te Pātai	He pitopito kōrero
Tuatahi	Ka tautuhia t/ētahi waipaki o ngā tuhinga e rua. Ka matapakitia, ā, ka kitea ōna māramatanga ki t/ētahi o ngā tuhinga.